

ITXAS BIZITZA ETA GURE EUSKERA

GOGORAPEN ETA GORAMEN

Asiera baterako, ondarrutar lez, eta Txomin Agirre liburutegiko areto onetan, gure Txomin gogoratu eta goratuaz, bere berba batzuek azingotzen dituzten nire aurkezpena:

"Ni enaz izan, euskera kontuan, beste batzuk legez urandiko arraiña"

"Besigu eta atun tatbakaz asi eta loditu ninduen"; "ia toleta baiño andiago ez nitzala" asi nitzan euskeraz idazten; "gure neguko izotzak gogortu eustazan azurrak".....

"Ez naz egundo ontzi andietan ibili eta Kantauriko uretatik ez dot urten, naitanaiezean edo arribadaren baten izan ezik"

"Alan be naiko neke igaro dot itxasoetan", nire kontuan euskeraren itxasoan.

Neke orren miñetako bat agertuko dautsuet jardunaldi onetan.

AZALPENA

Ogei urte inguru dira Euskerazaintza sortu zala.

Euskera zaintza, euskeraren erri akademia, edo obeto esanda, erri euskeraren akademia.

Gu ez gara urandiko arraiñak. Ez gara galoi askodun patrioiak nai ta euskeraren itxasoan, gure itxasertz onetako mariñel zarrak ausartzen ziran lez Lur-Barrietaraiño (Terranobaraiño) joaten ausartu, aldi aretan erriak eukan izadiaren ezaupideagaz: Ipar Izarra billatu, eta ori zurtzillo pandanguak alkon-dara ertzagaz baiño garbitzen ez ekien ume pongoliñuak be ba ekien, eta aren gidaritzapean edonora joaten ausartuten ziran.

Areik itxasoan ibiltzen ziran lez, gu euskeraren arloan, gure Ipar-Izarra gidari dala gabiltz.

Zein dan euskeraren Ipar-Izar ori? Erria. bere akats, illunpe, laiño, gurma eta guzti. Baiña egun sentiak be, goiz giroan, bere terraltxoa eukiten dau

errekonduan, begietako makarrak garbitu eragiteko eta euskerak be ori eza-
gutzen dau bere idazle, bertsolari, kontulari eta esaleen aldetik. Edo ta Eus-
kerazaintza lez, eta onetan ezin kendu euren alde onik beste erakundeei be,
bere iturri garbiak artu eta gero, azalean sortzen diran ooldi eta ondar mul-
tsoak bastertzen alegintzeko, edo ta iturri garden orreik ingurutako kimika
eta kutsadura barik euren zeregin eta eginbear oztopo barik bete dagien
alegintzeko.

Orretan asl giñala ogei urte inguru dira. Amar urtetara lortu gendun lege-
tatzea eta Erri zuduzkotasunaren Aldarrikapena ezagutzea eta jakintza gaien
gaitasuna Madrid'etik Gasteiz'era aldatzean gure Jaurlaritzaren ezagutzea be
lortu gendun, 1.984'ko Maiatzaren 21'an Gasteiz'ek gure erakundearen
elburuen osotasuna onartzean.

Beraz ez gabiltz batzuk uste daben lez mozolo arrapakari antzera lanean,
edo gantzeru lapur antzera, egun argiz eta brankaz baiño nai ta Europar
Komunidadean gertatzen dan lez, eta ori Ondarroan ondo dakigu, baimenak
eta lizentziak eta eskubideak batzuk artu eta besteak, ondarrutar txalopa
askok lez, eteteko alegiñak egin bear itxasoari berea atarateko, au da, gure
kontuan euskerari eskamak kendu al izateko.

Onezkero norbaitek esango eban:

Erri euskera! Eta Ondarruko euskeri zer? Lotsatuteko euskeri ez da ba?

Nik orreri labur erantzungo dausat: "Ez da jende ez kabalarik zerbalt tatxa
ez duanik".

Izkuntza ez da bakarrik itzekaz, berbekaz osatzen. Orrez gain izkuntzak
bere egitura dau, bere doiñua, bere gurpilla, bere taixua, bere gatza.

Ez uste erderazko berba batzuk sartuarren izkuntza erdera biurtzen danik.
Baiña ez eta be bestera: Euskal barbarik garbienak erabilia be, bere doiñua
eta berezko dauan egitura emon ezik, euskera garbia danik.

Ortxe dago kakua.

Ara adierazgarri bat. Eibartarrakaitik esaten da: "Solaren kaloriak disipa-
tzen du nubearen idensidadea".

Berbak bai, ez dira beintzak euskaldunak. Baiña zein erdaldunek zeatz
zeatz itzuliko leuke esaldi ori? (Del sol el calor disipa de la nube la densidad)
Orrela esanda, erdera edo gaztelania dala esango al dausue angoak? Esae-
ra orrek erdal edo gaztelani jokera eukiteko, onela esana bearko litzake:
Kaloriak solarenak disipatzen du densidadea nubearena.

Ba dakizue zek eta zeintzuk baldartzen daben Ondarruko euskera?

Aspalditik geuk artu dogun oitura zatar batek: Gu-geu lotsatuko ba giña
lez, paperetan eta irratietan eta al dan tokietan erabilteaz.

Traductore traditore, esaten dakie italiarrak itzultzaileekaitik. Eta guk
paperetan, edo ormetan, edo irratjetan eta abarretan gure berbeta egin barik
egiten doguna, zazkartu, okertu, baldartu, nastu eta itxuragabetzen alegin-
tzen garealako. Askotan orregaz egiten dogun kalteagaz konturatu barik. Gu
geu gara barrabasak eta ez gure berbeta, gure euskera.

Orrelakoetan euskal esarea bat gogoratzen dakit: Ez benetan, ez olgetan,
ez norbere berbetaz egin lxean.

Jaungoikoak daki emen Ondarrun zenbat berba eta zenbat esaera eta
berba joku polit eta jator entzun eta bereala, entzun-ala ez idazteagaitik, ez
batzeagaitik, astu edo galdu yatazan.

Nik lotsa barik esan daikedana auxe da:

Gure erriko euskera, batez be zarrena, jator jatorra dala. Aberatsa dala. Ugaria.

Eta igarten dala oarpen (oserbaziño) andia erakutsi eta salatzen dauan izkuntza dala.

Baiña.....

Ukatu eziña da azken irurogei urteetan, erderaren kutsadura nabari eta ugaria sartu jakola.

Erdal kokua sartu jako. Gorriña lakoa. Eta koko orrek jan egin dau, makaldu, auldu, ia agortu gure inguruko aberastasuna.

Egia da gure bizitzan azpi-egituraren aldakuntza bete-betea izan dala.

Etxeetatik asita. Janari, tresneri, gaillu, bizibideko oitura, jantzi, agerbide, sinismen eta oiturak, aldatu ez diranak be, barrikuntzaren eragiña artu edo euki dabe. Eragin ori ez da lengotik atara, kanpotik gureganatu baino.

Ogibidean, emen, itxas-erri izatean, batez be arrantzan, erabideak barrien barri artu dira. Gaurko txalopa eta lantokietako bizimoduak, ez erabilten diran tresnekin, ez gaikekin, ez eskuratzen diran emaitzekin, ez dauke ze ikusirik, euneko ainbesteko baten beintzat lengoekin.

Kaleko bizitzan, atsedean aldiko bizian, nai eguneko ordu askeetako bizitzan, gure oiturak, zaletasunak, gurariak, ibillerak, eta abar, danak aldatu dira izenez eta izatez.

Orrek, eguneroko izkuntzan, berbetan, bera eragiña dauka. Eta egunero-koa da zotiñik geien eragiten dauana.

Gañera, artzen dogun barri guztia, bertan sortua barik, kanpotik sartua danez, guretzako, euskera kontuan, euskal agerbide kontuan, egoskatu eziña da. Ao-zeetu, maluskatu barik iruntziten dogu.

Ortik gaur izkuntzaren bizian egunetik egunera zabaldu eta nabaritzen igarten dogu argaltasuna. Ziurretik bizi-barritu ezin izango doguna. Gaurko giroan beintzat.

Izkuntza jator-jatorra dala esan dogu. Eta ugaria.

Orretarako lengo zarrak euki eben euren aldeko edo aldegarri bat. Beste izkuntzarik ez jakitea. Eta gizarteko bizimoduan izkuntzak jakitea mesedegarri dan lez, bakoitzaren berbeta edo izkuntzari dagokion jatortasun, garbitasun, kutsubakotasun eta berezkotasunean, be ongarri gertatzen da.

Ez nator beste izkuntzak ez jakitea txalotzen, ez gitxiagorik be. Izkuntzetan, bakoitzaren jatortasunean zer gertatzen dan edo ta zer jaso daitekena adierazten baiño.

Berba utsetan, itz soilletan, gaitz da izkuntza bat bateko edo besteko kutsaduraren aize edo ikutu barik zaintzea, batez be gaur, izkuntzetako mugarik ez dagon aldi onetan, eta alkarrekiko artu-emonak zela-alako adierazpen bidez batu, lotu, erraztu, argitu eta ugaritzeko, sateliteak izadian zear zabaltzen diardugun aldi onetan baiña nik uste dot geu jatorrago zainduta, gurearen aberastasunari, bai doiñu eta egituretan, obeto eutsi daikeogula gaur daroagun bidean baiño.

Gure euskera, eguneroko berbeta lez, aberatsa izan dala esan dot. Eta zeatza. Zeregin bakoitzarentzat, oarmenak eta eragiñak sortu eta iruditu eragindako berba bereziekaz.

Gauza askori ikutu neikio au ziurtatzeko. Lan luzea egin leike onetan. Baiña gaur denbora mugatua daukat. Eta gure artean, oraindik alkarregaz bizitzeko aukera euki gendun gugaz baterako edo pixka bat aurretikoago izan ziranen berba txorta batzuk erabiliko dodaz ori ziurtatu eta egiaztatzeko.

Ara, asko zeaztuten ibili barik aukeratuta berba bat: Orratza.

ORRATZA

Gure bizitza, ondarrutarren itxas bizitza izan dalako, arraln usaiña artzen asiko gara orratzetan.

Sare orratza : Gaur nailonezko sareak erabilten dira, baiña oraintsuarte arizkoak erabilten ziran, beti ez ziran zibot-zibotekuak izaten, mariñelak ez euken ainbeste ondasun be-ta. (Eten txiki bat: nundik asmatu ete eben gure sare konpontzailleak berba ori? Zibot, gaztelaniaz "capullo de seda"ren esan naiko da. Eta ain ari on eta ederreko gertatzean asmatu ete eben?)

Armateko orratza. Egitura nausirako

Goiburuko orratza. Sarearen goiburuak josten erabilten dana.

Mamiñeko orratza. Sare mamiñak, papuak, sare osagarri eta betegarri ugari konpontzen erabiltekoak.

Orreik, jakiña, erabili bear dan ariari buruzkoak.

Baiña **olezko** orratzak, izen ori dauke-ta, eta beti olezkoak erabilten ziralako, ba daukez euren zeaztasunak be: txiki, estu, lodi, eta zenbakiak 0-koak edo ta 1,2,3 eta 4 koak.

Bai eta sareko mailla zeaztuten dabenak be. **Mailla** orratza eta **mailloi** orratza.

Esateko: Joskuretarako 0'ko orratza erabilten da. Konponketarako 00 bikoa.

Aritarako totolua, au da, lodia eta luzea.

Bietzerako motza.

Kortxopeko premiñak josteko, 1, 2, 3 eta 4 koak.

Mailloi berbak, gu txiki giñala, eskolan erabilten gendun berbeta gogora dakarkit: Guk millo ordez milloi esaten gendun, eta geiago ba zan killoi, eta zenbatu eziña ba zan kinkilloi.

Orreri buruz esan dagigun malloirako orratza luze eta lodia, biak erabilten dirala.

Orratzei buruz ba egozan eta dagoz geiago:

Bela orratzak. Aizeak zulatu eta tarratadaz bete ondoren, bereala konpondu bear izaten diranean erabilteko.

Or dagoz baita **Paparreko** orratzak, pitxidunak. Eta **galtzeta** orratzak eta beste abar asko.

Eta zelan ixilik euki **Itxas-orratza** (gaurkoentzat konpasa), izen jatorra gal-duta?

Ara Ondarroan itxas orratz bidez aizeak zelako ezaugarriak daukezan:

Kanpoko aizea, (kanpaxia), (Norte); iparra (Nordeste); Mendesta (Este); Errekaizea (Sureste); Egoa (Sur); Galgoia (Sur-oeste); Mendebala (Oeste).

Baiña Este, Oesteka, Norte eta Suraka nabil. Parkatu, lengo zarrak Sor-kalde eta Sarkalde, Ipar eta Ego erabilten zituen.

OLATUAK

Itxi orratzak eta aukeratu daigun beste gal bat: **Olasuak**

Emen be ainbat zeaztasun, ainbat ezaugarri.

Or dagoz **ardI zurlak** deitzen diran olatuak, itxaso olatu zuri txikiz beteta agertzen danekoak.

Olastak, olatu txiki, indarbako, bigunak.

Erlaizeak, itxasoan olatu txiki baiña biziak apurtzen dabiltzanean;

Ondar olatu, ondartzetan bat batera sortu ta apurtzen dan olatua; **eska-lapoa** be deitzen eutsen oneri, eta bits-dunari **katxoia**

Txipli-txaplak, jolasean lez ur azalean dabiltzan olatu txikiak.

Gero datoz gogorraguak:

Olatu-errebonba. olatuak itxasertzean irakiten lagaten daben ur egoera.

Olatu zakarrak, erruki barik gogor eta gordin jotzen dabenekoak.

Olatu sakonak, Barruko erasoaldiz sortzen diranak: bagak

Olatuen gaiña, au da, olatu gaiñaldia;

Birazola, aize nastetsukin dabillan olatua;

Olatu piastak, birazoiaren antzeko.

Bonbezia, olatu arro edo jasoari, eta itxas sakonean gertaten danean.

Olarua, Itxas andian apurtzen dan olatua. (Cáncano).

Tiraiña. Baiña tiraiña egoteko erreka bear da, errekarreak zear ibiltzen dan olatua dalako.

Olatu auzia, olatu giroa da. Olatua apurtzen jo ta auzi dabillanean.

Barraz-barrakoa, Barrako esien gaiñez-gain dabiltana. **Olatu arrotua** be deitzen da. Zabala etorri eta itxas mugarren gaiñetan ibiltzen danari.

Kardala itxas urrunean eteten asi eta olatuen sortzea asten dan ingurua.

Eta olatuak deitzen dautsaguzan tez, **bagak** be deitzen dautsegu olatu sakonak diranean eta uñak be bat; olatu batek uñak ausi, esaten eben.

Ondarroako bizia agertzen dauan beste berba bat, **kala** da.

Danok dakigu **itxas kalak** arrantza tokiak dirala. Itxas zabala eta sakonean arrantzan egiteko eta ibilteko toki egokiak. Batzuk itxas ertzean be bai, besteak, gaur erraz baiña lenagoko arrantza bizibidean gaua itxasoan galdu eragiten ebenak edo ta euretan arrantzateko egun bat edo geiago bear ziranak.

Oraindik erabilten da gure artean, kanpora joan esatearen orde, **at** berba.

- Nora zoaze?

- At'ako bandan. Ori izaten da ondarrutarren erantzuna, kanpo aldera dozala esateko.

Kalak, geienetan, itxas zabaleko tokiak dira, nai ta errian sartu edo inguratzten daben errekan be tarte edo sakonune batzuei kala deitura emon.

Ortik **kala beruna**, arrantzako aparixu edo tresnei, gitxi gorabera, ur azaletik berako ainbeste metrotako (arrantzaleak metro orde brazak esaten dabez) neurria emon eta lortu edo ta ziurtatzeko.

Gaur berunari plomoa esaten ba dautse be, oraindik aparixuetakoei beruna deitzen jarraitzen dabe.

Iñoiz berbetako zaratari be kalamatrika deitzen dautsagu. Ez ete dator ori kalaetan erabilten dan edo erabilten eben berbetako eratik?

Eta ortik kalapitari, berbaldunari, iztunarlar.

Itxas ekaitz iragarle lez, egunak aurretik gure ondartzaz, molla egal eta gane, eleizako tellatu, ibai ertz eta abar itxas txoriz beteta igarten dira. Uga serora-andi, aparjale, antxeta, atuntxori, pottorro, lanperna -musu, dsangalarí eta abar izango dira, baiña guk kaio edo kaixar lez ezagutuko doguz, ta zabalago eta errikoia **kaia-txori** izen eta deituraz. Iñoiz **kaia-santza** be bai, ego baltzdunei.

Eta **kaIa** erabiliko dogu txikiteoan gabiltzala ara eta ona joateko: Guazen gure "kalara".

Eta kaIa itza, berba erabiliko dabe txirristada bat egin naian ortik zear Bilbo aldera edo joaten diranean: andra kalara.

Len ontziak eurak, itxas ontzi edo txalopak, kaleru, kalesa eta abar deitzen ziran.

Eta kala-pitxia zer?

Iñok berba baten izenik bere ugaritasunean batu izan ba dau, Placido Mujika izan zan bere Iztegian.

"Mitxeleta", au da erderazko **mariposa** izena zeaztueran, Euskalerrian, an edo emen erabilten diran mamutz egalari orren 160 deitura agertzen dauz. Eta ain zuzen Ondarroan erabilten dan izenik aitatu ez, kalapitxi aitatu ez.

Eta ez da Mujika bakarrik orretan geratzendana. Azkue lekeitiarrak be ez dau bere iztegian sartzen. Erkiaga'k diñostanez, an aspalditik mariposia erabilten dabe, nai ta zuri-zuri diranei Ama Birglña deitu eta beste batzuei san Roke.

AIZEAK

Itxasotik urten barik, aizeetan sartzen ba gara, ainbat eratako ezagutuko doguz euren egoera, kolore eta ikuspegi bidez.

Orrela,

Aize baltz,

Aize beralan,

Aize berde,

Aize epel.

Aize erre,

aize fresko,

aize gangar,

aize gori,

aize otz,

aize ustel,

aize zakar,

aize zoro....

edo ta andren aize,

errekaize,

barrako aize,

terraltxo

eta euk barruan dirala sortu eta egiten diran ainbat esaldi jator.

Ezin ukatu gure bizitza itxasoagaz eta arraiñagaz irudituta, bardinkatuta, bat-eginda dabillanik.

Gure bizitzako edo ogibideko elburua, arraiña danez, arraiñak biztu dauzku irudimena gure esate, irudipen, antzirudi, agerbide eta ezaupidetarako.

Gure kaletan mendebal aldetik etorten diran txorrotzalien txiruliria entzutean, iñori ez jako bururatzen Santiago'ko erromesen bat etorri danik, edo ta bota-fumeroirik, ez eta erreguka dabillen itxas-maskordun eskalerik, nai ta maskorrek itxaskiak izan. Edozeiñeri be, Ene!, eurl arraiña agertu da, edo ta antzeko esaeraren batek urtengo dautso.

Gabaz tabernetan igaro eta etxera goizaldean datorranagaitik be, bestelako milla esaera egonarren, albako arraiña, edo goizaldeko arraiña dala esango dabe.

Iñoiz nunbaiten emakume alai, bizi nasai edo arin, eta lengo pentsakere-tan, aske samarra edo uste ziranakaitik, lenengo berba, beste guztiak alboan lagata, "aingira baltzak" edo kidekoen bat izango zala esaten zan.

Edo ta geldi ezin, toki guztietan euren muturra sartu naian dabiltzanei, **aingira ziriñak** deituko dautse. Gogoratu aingirak koipetsu eta labanak izaten dirala, eutsi eziñak eta ortik deitura.

Bere buruari errespetuko lotsa edo errespetua sartu gurarik, edo anditza-kotzat agertu naian ezagutzen danari, bere arrokeria salatzen lez, urandiko arraiña deituten dautse.

Ostera, iñor aintzat artzen ez dakian alako gizon mozolo, edo ausarta, edo arpegi zorrotz, betozko eta antzerakoekaitik. lagunarte berezietan ibilten dakienei...izurdeak deituko dautse edo eurekaitik esango da. Izurderik jakintsuenak legorreen, esaten da. Eukiko dau orrek bere aikulua.

Gixajoen baten, edozeiñen menpe ibili edo irrigarri ezagutzen danari, **ur txikiko arraiña**

Ordez gizon nai mutil tentel, ardurabako, nortasun bako, firili-farala edo jakituriz urri dabillanari, iantzioia deituko dautse. Amaika lantzoia ba dabil errian, esaten da.

Eztena nundik sartuko, edo zirikalariet, **akulak**.

Arrantzan aukera onak euki eta arrantza onak eginda arro dabillen gizonari, nai ta bere alegin eta ekiñaren buruz egin, arrain bitsa dabillala esango dabe beragaitik.

Gizon argi, zorrotz eta urrunera begiratzen dakianagaitik **kaieiak** baiño begi luzeago daukela esango da. Jakiña da **kaielak** (erderaz taulón) urrunetik igarten dabela arrain moltsoa nun dagon eta bizi-bizi joaten dirala euretara.

Gizon bat gaixotasunez, eritasunez, edo beste zerbaitegaitik argalduta ikusten danean, **kolaixo sikua** baiño argalago geratu dala entzungo da.

Eta argal, kolore zuri ikusten danean: "Mutxarriak" baiño odol gitxiago, esaten da. Arrain oneri buruz Azkue'k bere iztegian au diño: Mutsarrerri (B-ond), aguacio, pececillo sin sangre, parecido a la anchoa.

Ibiltari danari **papardo**. Esaera be ba dago: paparduak lez, an zarean lakoan emen, zerbait arin egiteko agintzen danean.

Eta alegiñak egiñarren, norbaitengandik ezer lortu ez edo ezin danean, **olagarrua** (amarratza) lez bereari eusten dabillela, esango dogu.

Gizon patxadatsu, ondo jandakoekaitik, **zimarrol gorria** esango dabe.

"Txibiei (txipiroiei) jaten emoten dakiana" ostera, itxasoan zorabiatu edo mariatu eta bota-botaka dabillanagaitik entzungo da.

Eta alaxe ainbat.

Txomin Agirre-ren "Kresala" irakurtea baiño ez dago. Tramana eta Brix'ek zelako itxas berbeta darabilen irakurri.

Oargarri da baita bizitzako eguneroko gertaera bat: Gaur Kristo erabilten da askotan lotsa eta ardura barik, gertaera asko iragarteko be. Kristonak emon, Kriston zapladak eta abar, besteak itxita.

Guk Ondarroan arrain bat artuta daukagu azpalditik orretarako. **Tolla.** Arrain gogorra da. Ilten zailla. Tolla arrantzatu eta txaloparitzen danean, jo egin bear izaten da, ilteko, bein baiño geiagotan jo be, orretarako erabilten dan egur zati lodi bategaz.

Joaldi orreri tollanak emotea esan edo deitzen jako. Ala guk be: tollanak emon, tollanak artu. Beti be arraiña berezi.

Mutil txiki batek bere giza ezaugarria, ar adierazgarria, aidean dabillenean, iñok ez dau esango toki batzutan lez.....sakristiako atea zabalik dabillanik edo antzekorik. Emen antxoa txikia erakusteko daukala edo ta antxoa txikia dantzan dabillala entzungo da.

Norbait erdibitu dala, familia euki dauala zabaltzen danean itaunduten da:

- Da? Zer izan da?

Sarri entzun edo jakingo dozun erantzuna au izango da:

- Antxoa txikia, mutilla ba da eta neskatoa ba da, mielga, edo merlenka edo arrain makalen baten adierazgarria. (Mielga, arrain zistrin, mazkal, aul, balio eskasekoa dala agertzen da Kresala'ko oar baten.)

Bein jaiotza aitatu dogun ezkerro, geigarri lez azalpen bat.

Jakiña da len, oraindik gure denboretan be, orrelako gauzak kozkonduta gero be tabu ziranean, umeak Paris'tik ekarten zirala. Baiña gure errira, Ondarroara ez. Ondarroa'n Santoña-Ameriketatik, esaten zan. Ondarrutarrak atun denboran, atun arrantzaren asieran, Santoña aldera joaten ziran, atuna andik ugariago igaroten eta ibiltzen zalako bere itxas-bidean, eta an igaroten zituen San Pedro txiki egunetik Andra Mari egun bitartekoak. Eta ltxuraz, itxasoetako bits eta aparretan billatzen edo aurkitzen eben umekia.

Beti be itxasoari ikututa, gure erriko bizitza edo bizibideko era, une, gertakizun eta agerpide guztietan. Itxasoari edo arraiñei. Gogoratu bat beteegi egin, eta txalopan baiño bandara geiago egiten dabillenean, zelako izenak erabilten diran. Batzuetan zatarrak, bestetan irrigarriak

Eta ama askok umeen azkuntzan iñoiz batzen daben bularrak anditu eta gogortze-ondorengo egoera muntsuari be **titi-arraiña** deitzen jako.

Eta edozeiñeri be eskua zauri barik anditu jakola ta igaro bear izaten dauan gertaerari, **esku-arraiña**

Orrelaxe, ainbat eta ainbat. Ez da lan asko egin bear Ondarroan, gure erriko euskeran, orrelako izkuntzaren irudimen aberastasuna ezagutu eta batzeko. Txarrena da, gure gurasoekandik guregana bitartean ainbat galdu ez ba ziran be, gugandik gure semeekanako bitartean galtze ori nabarmendu egin dala eta arrisku andia dagola, alegintzen ez ba gara, artxiboetan be ezer ez geratzeko. Or ikusten dot nik gure euskeraren egoeraren itxaso beteko larrialdi bat. Naiago neuke oker ba nego.

Baimendutako orduaren barruan ibilteko, esaera zar batzuk, arraiña edo

itxasoa aitatzen dabenak. Konturatu esaera zarrak filosofi andl eta sakona eukiten dabela, urteetan zear bizitzako goraberetan oiñarrituak izaten diralako.

Ara batzuk:

Apirilleko antxobia, santuen miserikordia.

Ardi urte (ez mendiko ardiak, arkakusoak baiño) atun urte.

Aberatsa inpernuko lebatza; pobri zeruko lori.

Kaladan kaladan pantxo bi.

Berdela agirian dabillan gizonak lotsarik ez.

Emakumea eta arraiña, aotik galtzen dira.

Gurmak itxasoan, okasiñoetako kandela arasa gaiñean.

Gizona gizon dana, itxasoan ezagutzen da.

Itxasoan ez dago jarrilekurik.

Itxasoa beteko guzurra esan.

Itxaso beteko moskorra arrapatu.

Itxasoan ez dago inpernurik. Goian zerua, beian ondua.

Izkira ta kirrizkak ezin alkar ikusi.

Etxekoak baiño itxasoko neskazarrak estimaziño geiago. (Neskazarra, arraiña, batzutan burriua deitzen da)

Otsaillan, katuak be arrain eskean.

Antxoarik ez da ganoraz agertzen, santuak kalez kale ibili baiño len. (Aste Santua baiño len. Uren berotasuna ta abar bitartean)

Itxasoko arraiñik onena, arrantzateko dagoana.

Mariñelaren alabak, argizaiolari kontu danak.

Txalupa zarrak ura egarri.

Txalupan nagusi asko, arrain gitxi ta zorra asko.

Txalopa saldu zorrei erantzuteko? Txalupa galdu ta zorra garbitzeko.

Orra batzuk. Baiña amaitu daidan, esaeren itxasoan itto ez nadin.

Ondo biziko giñala ta dana guzurre,

makallaua jango gendula ta bera azurre.

Ez orraitik guk bizitzako gertaera bat gogoratu barik.

Aldi baten, besperatik joten eben pregoia, biaramonerako aginduak emoten.

Bein "Polka", itxaso beteko abotsa eukan Polka ospetsua il ondoren, Ondarroako pregoilariak tanborra jo ondoren, galdu egiten ziran kaleko "traskotzean".

Eta andrak or ibilten ziran balkoirik balkoi alkarri deika, ze pregoi izan ete zan-ka.

Beti egoten zan biaramoneko olatuaren barri jakiten eban norbait, laster erantzuten ebana: Biar makallauak "sikatze" ataratzeko.

Makallauak sikatzera ataratea edo sikatzen eskegitea kolgadurak eskegitea izaten zan, balkoi eta leioak "kolgadurekin" jaztea.

Eta mundu guztiak ulertzen eban "makallau" usaiña artu orduko, zegaitik zan.

Gero esango dozue gure erriko euskera ez dala aberatsa, ez dala ulertzen.

Guk orrelakoei erantzuna emoteko iñoiz berba zatarrak erabiliarren, eta orreik be iztegian dagoz, ba dakigu kresal usaiñez erantzuten be: Ulertu ez? Lapa zorrixak!

AUGUSTIN ZUBIKARAI'REN AKADEMI-SARRERARI ERANTZUNA (IRAILLA. 1992)

Augustin'ek Ondarru'ko berba eta itzen aberastasuna, egokitasuna eta bizitasuna erakutsi dauzku: baña, berak esan dabenez "Izkuntza ez da bakarrik itzekaz, berbekaz osatzen. Orrez gain izkuntzak bere egitura dau, Ez uste erderazko berba batzuk sartuarren izkuntza erdera biurtzen danik....." Eta arazo orretan ondarrutarrok euskaldunak zarie.

Euskereak badu bere sena eta bere pentsa-molde berezia erdera guztietatik oso alderantziz dabillena. Euskaldun jator direnak, erdera gutxi dakitenean, euskerakadak botatzen dituzte galantak, erderaz ari diranean. Etorri zan nere errira inguruko baserritar bat eta illea mozten irabasten eban bere aloguera. Lagun batek galdetu eutzon:

-Praixku, ¿qué haces en este pueblo?

_ Yo pelo cortando. Erantzun zion. Arrezkero "pelocortando" deituten eutzen.

Praixku'k, euskeraren egituraz pentsa "illea mozten" eta, erderazko itzakin esan: "pelo cortando"; erderaz, berriz, esan bearko leuke "cortando el pelo". Zumarraga'n, Santa Luzi eguneko asto-azokan, alderantziz gertatzen zan: ijitoak etortzen ziran astoei illea moztera eta onela esan oi zuten: "Ni motxa illea" eta izen orregaz ezagutzen ebezen. Baserritarak "pelo cortando" esatean berba erdaldunak erabiltzen ebezan, baña esaera euskalduna: ijitoak, berriz, "Ni motxa illea", itzak euskaldunak baña esaera erdalduna (Yo corto pelo). Erri orretan bertantxe, orain berrogeta amar urte, erderaz ari zirala, onela esan oi zuten: "Quién si sería y..... " Zein ote zan eta.... Eta Lazkao'n, "bakoitza berrikin esateko" onela esaten eban: Cada suyo con él. Esaera au, erdera utsean, entenditzerik ez dago. Nork ez du onelakorik entzun: "Once para ver hemos nacido y" amaika ikusteko jaioak gaituk, esateko?.

Bazan trikitixako kanta bat onela: "Debajo de la torre de la campana (bis) /está matando pulgas la sacristana / Ay ay ay la sacristana...." Kanta onen asmatzallea euskaldun jatorra zan, bestela onela esango eban: Debajo de la torre de la campana....Euskeraren egitura du orrek: Torreko kanpaiaren (azpian) : De la torre de la campana (debajo). Erderaz: (Debajo) de la campana de la torre.

Ona Lekeitio'n gure gerratean gertatua: Nere amama Pillipa Aranburu oso odia zan eta bere lagun Gergori ere bai. Egun batez Franco'ren "Cervera" gerra-barkua inguratu zan kai-aurrea eta eliz-torreko kanpaiak asi ziran dilindalan abixua emoten. Nere osaba Joxe-Pelix'ek taxis bat eukan, artun bere sendia eta Gergori, eta erritik kanpo irten eban aitz-zulo batzuetara. Bi andre

totoluak, Pillipa eta Gergori, ez zuten nai izan kobara igoterik eta kotxe-barruan gelditu ziran.

Orretan dagozala, ara nun datorren eurakana miliziano taldetxo bat. Miliziano erdaldunak barrukoei: -Qué hacen ustedes aquí? Barrukoek ixilik. - Pero, ¿qué hacen aquí? Orduan, Gergori'k nere amamari: -Berba eixu Pillipa. Baña, Pillipa'k berbarik be ez. Orretan, Gergori bera asi zan itz egiten: - Este señora, de hijo de auto, no poder ser andar.- ¿Qué dice usted, señora, que no le entiendo nada? -Hombre, hombre, fácil, fácil (astiro-astiro eta berbak banan-banan esanaz): Este señora de hijo de auto .....

Miliziano aien algara eta parriak Lekeitio'tik entzutekoak ziran. Andik aldi batera, gertaera gogoratuz, onela esaten euztan Gergorik: -Miliziano arrek tontuak ziran, nik errezago esan ezin: Este señora de (Andre onen) hijo de (semearen) automobilla (auto) eta ain garbi esanda be, ez eben ezer entendi-ten.

Bere esan-aldia erderazko berbekin jantzi eban Gergori'k, baña, alaz be, Gergori euskeraz ari zan eta orregaitik miliziano erdaldunek ez eben ezer ulertu. Gudari euskaldunak izan ba'lira, erdera ori ulertuko eben, euskeraren bidetik; baña, erdera utsetik, berbeta ori entenditzerik ez dago.

Euskera eta Erderaren joka-bideak ez dira berdiñak. Gergori'ren esan-aldia Euskeraren joka-bidetik zijoan: Lenengo asi zan an bertan zegoen Pillipa'ren gandik, gero bere semearen gandik eta aizkenean semearen automobillarekin amaitu eban: El auto del hijo de esta señora. Automobilletik asi, semearengana jo eta andrearekin amaitu. Dana alderantziz.

Ez al zan egokiago an bertan zegoen amaregandik astea? Ama onek bazuan semea eta semeak automobilla. Orra lojikaz eta sentzunez betetako berba-jokoa: andre onen semearen automobilla. Erderaz, berriz, automobil-llengandik asten da, gero semearengana jotzeko eta azkenin amarengana: El auto del hijo de esta señora.

Gergori'k erdera gutxi zekien; baña, Amoroto'n jaiola izanik, burua zeukan euskeraz moldatua eta euskera-moldea irteten euzton erderaz ari zan bakoi-tzean. Gerratean, bein nor zan galdetu eutzen. Eta onela erantzun zion erdal-dunari: -Arriba La Churrera Gergori la gorda, siete milicianos lavar, siete milicianos colgar en el balcón. Onek danok euskera utsean esanak daude; erderaz onela erantzungo zuen: Yo soy Gergori la gorda, vivo arriba de La Churrera, lavo la ropa de siete milicianos y cuelgo esa ropa en el balcón.

Erderazko izkuntza-legeetan lenengo ipiñi bear da Nor dan edo Nork egiten duan; gero aditza eta ondoren zer dan edo Zer egiten duen; eta, ostean, beste aditzaren osagarriak. Baña, euskeraren legeak beste era batekoak dira. Gergori'ren arazo onetan zer zan Gergori'k azpimarratu nai zuena? Zazpi milizianoen jantziak garbitzen ebazala, eta ori aditzaren aurrean ipiñi bear da. Orixe egiten du Gergorik: Siete milicianos lavar, siete milicianos colgar.... euskera utsean ari balitz bezala.

Euskeraren jokabide onen garrantzia azpimarratu du Augustin'ek bere lanaren asieran: Euskeraren joko-garbia gordetzen dan bitartean erderazko itzak sartzeak ez duela aibesteko garrantzirik. Gaurko egunez, ordea, Euskeraren joko berezia dago kinkan eta arriskuan. Asko dagoz gure artean, Euskera arloan, kursillo batzuetan izan diralako, euren buruak maixutat daukatenak, naiz eta euren buruak erdaldun iraun. Eta, orrela euskerazko itzetan

bilduta sartzten dígute erderaren pentsa-moldea eta jokabidea. Euskera-aritzaren mamian erdal-sitsa sartzten ari zaigu eta orretxek ilko du betirako Euskera, eta bere ordezt Erdera emango dígute euskal berbez jantzia. Irakurri egizuez egunkarietan agertzen diran iragarkiak (Udal-etxe, Foru-Aldundi, Jaurilaritza eta bestelakoena) eta, erderaz idatzita dagoena irakurtzen ez badozu, euskera utsekin ez dozu ulertuko zer esan naí daben. Gisa-orretako idazleak ugaritzen ari dira erdaldunentzat, euskaldun utsak ez bai die tutik entenditzen. Auxe bai dala benetako tamala!

ANES ARRINDA

